

رسیدگی به اتهام از طریق ویدئوکنفرانس

علیرضا مهرافشان*

چکیده

مقتضیات زمان و ورود فناوری، چالشهایی را در همه حوزه‌ها از جمله در نظام دادرسی، بوجود آورده است. یکی از این چالشها دادرسی الکترونیک است که می‌تواند در موضوعاتی مانند شهادت الکترونیکی، رسیدگی الکترونیکی به اتهام و... مطرح گردد. در مقاله حاضر حوزه اخیر با رویکرد بررسی آراء و دیدگاه‌های حقوقدانان نظام کیفری کامن لا، نظرات فقهی و حقوق ایران مورد توجه بوده است. کاهش هزینه‌ها و تسریع دادرسی ره‌آورد ظاهری ورود فناوری در دادگاه‌ها بوده که در برابر آن میزان تقابلی با اصول دادرسی، مورد بررسی قرار می‌گیرد. مقاله حاضر بویژه در زمینه رعایت شرط مواجهه چه در محدوده دادرسی مجازی یا در سایر محدوده‌ها حائز اهمیت است.

واژه‌های کلیدی: رسیدگی مجازی به اتهام، دادرسی الکترونیک، حقوق آمریکا، حقوق ایران، اصول دادرسی

1. مقدمه

پیشرفت و فناوری به عنوان یکی از موضوعاتی که در جامعه بشری همواره در حال تداوم و گسترش است؛ دارای آثاری است که در سطوح مختلف از جمله آموزش، تجارت، صنعت و ... دیده می‌شود. برای مثال آموزش از راه دور و وجود دانشگاه‌های مجازی، تجارت الکترونیک و مانند آن، نمونه‌هایی از این امر هستند. نظام عدالت کیفری و روند دادرسی نیز به عنوان یک نهاد ایجاد شده توسط انسان، از این پیشرفت و فناوری بی‌تأثیر نبوده و بر مبنای نیازهای روز، تغییراتی یافته که به بهبود آن کمک نموده است. موضوع این تغییرات، توسعه عدالت است یا حداقل سعی شده تا روند حرکتی آن به این سمت باشد. ورود فناوری و مجازی شدن دادرسی، یکی از مظاهر این تغییرات است که در آن با کاستن از زمان رسیدگی (عدم تطویل دادرسی) و کم کردن هزینه‌ها، به نوعی «عدالت مجازی» مورد نظر بوده است. در این مقاله سعی بر آن است تا با بررسی یکی از فناوری‌های مطرح شده در دادگاه‌ها یعنی ویدئو کنفرانس، امکان تحقق بیشتر عدالت در دادرسی تبیین گردد. از آنجا که ایالات متحده آمریکا در این مسیر پیشگام بوده است؛ در این تحقیق قوانین آن کشور و نظراتی که نویسندگان آمریکایی بیان نموده‌اند، بررسی می‌گردد و چون هدف این است که تحقیق حاضر در حقوق ایران نیز ثمردهی داشته باشد، به ظرفیت‌ها و قوانین موجود ایران که در قسمتهای زیادی مُنبعث از فقه است نیز، اشاره می‌گردد.

2. ویدئو کنفرانس در رسیدگی دادگاه

دادرسی و بخصوص دادرسی جزایی امری جدا ناپذیر از شرکت کنندگان در دادرسی است. شرکت کنندگان در دادرسی افرادی هستند که در دادرسی به نوعی به طور مستقیم یا غیر مستقیم مؤثرند. برای مثال قاضی، هیأت منصفه، وکیل متهم، دادستان، متهم و حضار از جمله شرکت کنندگان هستند. وجود ویدئو کنفرانس بر تعامل این افراد و گاه تصمیمی که در خصوص یکدیگر اتخاذ می‌نمایند؛ مؤثر است.

این تأثیر در درجه‌ی اول تأثیر روانی حضور مجازی متهم بر این افراد است که به خصوص در مورد متهم تعیین کننده است. در درجه‌ی دوم، این تأثیر روانی، در نوع تصمیم صادره اثر حقوقی دارد، که تعیین کننده‌ی سرنوشت دعواست. در این بین، ویدئوکنفرانس دارای اثر مستقیم بر حقوق دفاعی متهم است و همان‌گونه که گفته‌اند، عدم رعایت حقوق دفاعی متهم موجب برهم خوردن «توازن قوا» و سلب وصف «انصاف» از محاکم می‌شود که به نوعی در اینجا عدم تساوی سلاحها نیز مطرح است. (امیدی، 225:1383)

2.1. مفهوم دادرسی مجازی^۱

این عنوان از دو جزء ترکیب یافته که در یک جزء آن دادرسی (که خود به دو نوع کیفری و مدنی تقسیم می‌شود) و در جزء دیگر آن الکترونیک یا مجازی نهفته است. مفهوم دادرسی که مرتبط با مباحث شکلی علم حقوق است، شامل مواردی مانند ادله، رسیدگی مقدماتی، صدور کیفرخواست، صدور قرار تأمین، صدور حکم، تجدید نظر خواهی و ... می‌شود. در حقوق کامن لا نیز مفاهیم دیگری مانند معامله اتهام^۲، هیأت منصفه، سؤالات متقابل^۳ و اقرار به جرم^۴ مطرح است. انجام هر کدام از این مراحل اگر به واسطه ابزارها و امکانات فناورانه مانند صفحه‌ی نمایشگر، ضبط صوت، اینترنت و ... صورت پذیرد، به معنی مجازی شدن دادرسی است. برخی با به کارگیری لفظ «اطلاعات» گفته‌اند، منظور از دادرسی مجازی، الکترونیکی شدن انتقال اطلاعاتی است که در محیط دادگاه وجود دارد و این اطلاعات می‌تواند شامل ادله، دستورات (قرار یا حکم) دادگاه، تصمیم هیأت منصفه، اقرار متهم، اظهارات شاهد و ... باشد. (لدر، 1999: 801)

در دنیای امروز به دلیل مطرح شدن بحث مدیریت اطلاعات^۵، مفهوم دادرسی مجازی نیز طرح گردید؛ زیرا در دادرسی مجازی نیز به نوعی «اطلاعات» مورد تبادل در نظام عدالت قضایی، تحت مدیریت قرار می‌گیرد. (همان: 803) البته گاهی اوقات

مفهوم دادرسی الکترونیک از آنچه ذکر شد عام تر می شود؛ مثلاً تأسیس کتابخانه های حقوقی مجازی که به انتشار مقالات و حتی خلاصه های آراء می پردازند و به نوعی در نظام کامن لا که مبتنی بر رویه است؛ به امکان دسترسی وکلا و قضات به پرونده ها کمک می کنند، خود نوعی مرتبط با مفهوم دادرسی الکترونیک است که البته بهتر است این عنوان اخیر را بهبود دهنده و ارتقاء دهنده ی مفهوم دادرسی الکترونیک بدانیم و نه جزئی از آن.⁶

2.2. مفهوم ویدئو کنفرانس

افراد شرکت کننده در دادرسی از جمله وکیل، متهم و شاهد می توانند به دو طریق در جریان دادرسی حاضر شوند. یک روش، حضور فیزیکی است که نیاز به توضیح ندارد و روش دیگر حضور مجازی است که بنا به دلایلی از جمله دوری مکان نگهداری متهم از دادگاه، کاهش هزینه رفت و آمد، کاهش امکان فرار متهم در حین انتقال، جلوگیری از ورود فشار روانی به اطفال مورد سوء استفاده جنسی در پرونده های تجاوز و ... صورت می گیرد. در روش ویدئو کنفرانس نیز گاهی شاهد و گاهی متهم مورد رسیدگی است. در اینجا از امکانات مخابراتی و رایانه ای استفاده می شود که به تفصیل در مورد آنها شرح می دهیم.

2.3. ویدئو کنفرانس در ارتباط با متهم⁷

منظور از «ارتباط» تأثیری است که بر متهم می گذارد و متعاقباً بر حکم صادره مؤثر واقع می شود. ارزیابی متهم می تواند بر احساس دادگاه نسبت به متهم و نهایتاً در تصمیماتی مانند آزادی مشروط که برخی شرایط آن، اخلاق خوب متهم است، تأثیر داشته باشد. (تردوی و وینگز، 2006: 215)

به عبارت دیگر دادرسی که یک امر شکلی است، گاه از یک امر کیفی یعنی ارزیابی متهم، متأثر می‌شود. در عنوان حاضر نیز دو عنوان دیگر قابل ذکر است. در یک عنوان، تصویربرداری و حرکات متهم و در قسمت دیگر فضای دادگاه بررسی می‌شود.

2.3.1. تصویر برداری و حرکات متهم: در اینجا زاویه های مختلف دوربین وجود

دارد که بر درک حضار نسبت به متهم مؤثر است؛

سه روش برای نشان دادن متهم وجود دارد. در یک روش فقط صورت متهم نشان داده می‌شود. در روش دیگر، متهم تمام قد به تصویر کشیده می‌شود و در روش سوم حالت ترکیبی است؛ یعنی گاهی صورت و گاهی تمام قد. هر کدام از این روشها تأثیر روانی متفاوت بر حضار دارند. صورت افراد نمایانگر استرسها، شادی، ناراحتی و ... است. اگر صرفاً صورت نشان داده شود؛ این موارد درک می‌شوند و احتمال دروغ یا راست بودن حرفهای متهم تا حدی معلوم می‌گردد. (بون پولین، 2007: 1110)

البته همان‌طور که گفته شد، تا حدی و نه به طور کامل؛ زیرا هیچ‌گاه نمی‌توان تماس چهره به چهره را با تماس مجازی یکسان دانست. حرکات صورت از نظر علمی نیز بررسی شده؛ برای مثال تحقیقات نشان داده که هشت وضعیت برای ابرو و پیشانی، هفده وضعیت برای چشم و پلک و چهل و پنج وضعیت برای پائین‌تر از پلک و چشم وجود دارد که هر کدام نمایانگر یکی از احساسات است. (آرگایل، 1988: 122-31)

حال با این اوصاف تصور کنید که یک حرکت ظریف در صورت می‌تواند چه نشانه‌هایی را از خود بروز دهد و چه تأثیری بر دید حضار داشته باشد. چه بسا برخی از این حالات در ویدئو کنفرانس به وضوح درک نشوند و تصمیم قاضی با خطا همراه شود. در مورد این حرکات، یک تقسیم بندی دیگری نیاز وجود دارد. برخی حرکات مرتبط با صورت است که در حال توصیف آن هستیم. برخی مرتبط با نحوه ایستادن و نشستن و به طور کامل ژست و استیل اندام است و دیگری مرتبط با حرکات دست و پا است. دسته اول و دوم معمولاً تحت یک قالب بررسی می‌شوند.^۸ دسته سوم نیز به طور جداگانه تحلیل می‌گردند.^۹ در دسته دوم گاهی بحث فیزیک بدنی و جذابیت یا

عدم جذابیت فیزیکی بدنی می‌تواند در تصمیم قاضی یا هیأت منصفه در مورد مقصر دانستن یا تبرئه فرد، تأثیر گذار باشد. در مورد بحث اخیر گفته شده که اگر قاضی مرد باشد و متهم یک زن غیر جذاب؛ احتمال حکم محکومیت و یا مجازات شدید، وجود دارد و یا گفته شده که اگر متهم مرد باشد و حضور فیزیکی در دادگاه داشته باشد، می‌تواند بر اعضای هیأت منصفه‌ی زن، تأثیر ذهنی بگذارد (لوان، 1984: 91، 92، 94) اینکه وقتی ویدئو کنفرانس در این بُعد مانع چنین درکی می‌شود؛ امری مفید یا مضر است نمی‌توان نظر قطعی داد، ولی به هر حال ویدئو کنفرانس مانع درک طبیعی افراد است.

به این ترتیب صرف واژگان تأثیر خاصی ندارد چه بسا واژه ای با تُن صدای بلند، اطاعت پذیری بیشتری در فرد مخاطب ایجاد کند؛ زیرا نوع بیان متفاوت بوده است. (هاس، 2007: 70) در مورد مطلب اخیر اگر قرار باشد قاضی در عین صدور قرار تعلیق، وی را ملتزم نماید که از برخی دستورات نیز باید پیروی کند و اگر این کار را انجام ندهد مجازات اصلی در مورد او اعمال می‌شود؛ حضور فیزیکی تأثیر بیشتری دارد، زیرا خطاب دادگاه به متهم در رعایت دستورات دادگاه اثر دهی بیشتری دارد. به این ترتیب در این بعد وجود ویدئوکنفرانس مضر است و مانع تأثیر گذاری صحیح صحبت‌های قاضی است.

باید توجه داشت که ظواهر امر (از جمله نوع صحبت، حرکات بدن و صورت، نوع ژست فرد و ...) فقط در مورد متهم صدق نمی‌کند، ممکن است قاضی پرونده نیز از حرکات صورت یا ژست خاصی در برخورد با مخاطبین برخوردار باشد. در پرونده‌ای قاضی در هنگام انجام شهادت و قسم توسط متهم؛ برای یک مدت نسبتاً طولانی؛ پشت به هیأت منصفه می‌ایستد. در نهایت هیأت منصفه فرد را گناهکار تشخیص می‌دهد. وکیل متهم این رفتار قاضی را به نوعی در رأی هیأت منصفه مؤثر می‌داند و درخواست نقض می‌کند. دادگاه تجدید نظر نیز به خاطر پیش داوری قاضی؛ حکم به نقض رأی می‌دهد. (شورتز، 1995: 1273) این مسأله در پرونده‌های عدیده‌ای

دیده شده است که اشارات صورت قاضی یا حرکات دست و پا در شکل نامأنوس خود، باعث نقض رأی شده است. (بلنک، 1986: 89)

2.3.2. ترسیم فضای دادگاه : علاوه بر مواردی که ذکر شد گاهی تأثیر ویدئو کنفرانس بر دادرسی مرتبط با متهم دارای آثار دیگری است که شرح می‌دهیم. ویدئو کنفرانس برای قاضی، هیأت منصفه و دیگران که بارها در دادگاه آن را تجربه نموده‌اند؛ استرس خاصی ندارد ولی همین فناوری برای متهم که برای بار اول آن را تجربه می‌کند، دارای اثر روانی است و برای او ایجاد استرس می‌نماید. از طرف دیگر راجع به حضور فیزیکی در دادگاه گفته شده که دارای اثر دهی خاصی است که در ویدئو کنفرانس دیده نمی‌شود. ساختار ظاهری دادگاه و ترتیبی که شرکت کنندگان در دادرسی از جمله دادستان، قاضی، هیأت منصفه، حضار و ... در ردیف‌ها و صندلی‌های خود نشسته‌اند؛ انتقال دهنده احساس حاکم بر دادگاه است و چه بسا خود، قاطعیت و جذبه نظام قضایی را منتقل می‌کند؛ به این ترتیب چنین وضعی در مورد محیط زندان وجود ندارد و اینکه متهم موارد مذکور را صرفاً از طریق یک صفحه‌ی نمایشگر می‌بیند، دارای چنین تأثیری که گفته شد، نیست. (بون پولین، 2007: 1113-1134) در این زمینه از نظر فقهی بحث شده که گاه سکوت متهم در دادگاه به سبب ابهت قاضی و تأثیری است که این امر بر متهم می‌گذارد. (مجمع الفایده و البرهان، 1404: 169).

موضوع دیگر در نحوه‌ی به تصویر کشیدن حضار دادگاه است. در یک روش از صفحه نمایشهای چند بخشی استفاده می‌شود و در هر قسمت یک نفر از شرکت کنندگان در دادرسی، نشان داده می‌شود. در روش دیگر همه شرکت کنندگان در دادرسی در یک نما و یک ردیف نشان داده می‌شوند که البته امکان جا افتادن برخی از افراد وجود دارد. در هر حال همه این روشها می‌تواند باعث گیج شدن متهم گردد و نسبت به تصویر واقعی که با حضور فیزیکی متهم در دادگاه، درک می‌شود؛ ضعیف هستند. از طرفی نشان دادن همه حضار در یک صفحه‌ی نمایش، نوعی فشار روانی

برای متهم ایجاد می‌کند؛ بخصوص که در ویدئوکنفرانس آن افرادی به تصویر کشیده می‌شوند که مسؤول دوربین می‌خواهد و متهم در نگاه کردن به افراد حق انتخاب ندارد و چه بسا تأکید بر نشان دادن یک فرد که متهم نسبت به آن واژه دارد (مانند دادستان)، باعث استرس بیشتر او شود. (بون پولین، 2007: 1136) این‌ها مطالبی است که از نظر روانشناسی ثابت شده و انجام یک دادرسی عادلانه مستلزم در نظر گرفتن تمام نکات، حتی چنین نکات ریزی است. یعنی اگر هدف این است که یک دادرسی خالی از حاشیه برگزار گردد؛ چنین نکاتی باید مورد توجه قرار گیرد.

البته ناگفته نماند که هر فناوری دارای ایراداتی است ولی می‌توان این ایرادات را به حداقل رساند؛ اما باید توجه داشت که هرچند فناوری دارای کمترین ایراد باشد ولی باز هم قابل مقایسه با حضور فیزیکی متهم در دادگاه نیست. به عبارت دیگر همان‌طور که برخی نویسندگان گفته‌اند سه مؤلفه چهره، بدن و صدا که هم در مورد متهم و هم در مورد شرکت‌کنندگان در دادرسی وجود دارد؛ در ویدئوکنفرانس به درستی درک نمی‌شود. (گرتنر، 2004: 786)

3. ویدئو کنفرانس و تصمیمات قضایی

در مراحل مختلف دادرسی، تصمیماتی توسط مقامات قضایی اتخاذ می‌شود که می‌تواند متأثر از روحیات، رفتار و وضعیت ظاهری متهم باشد. اینکه ویدئو کنفرانس مانع این تشخیص رفتاری است یا نه، خود موضوع مجزایی است که در این قسمت بررسی می‌گردد.

3.1. در تعیین برخی قرارهای اعدادی

همان‌طور که می‌دانیم، قرارهای اعدادی مواردی هستند که پرونده را برای صدور رأی آماده می‌کنند. از جمله آنها عبارتند از ارجاع امر به کارشناس، نیابت قضایی،

قرارهای تأمین و... در این قسمت تأثیر ویدئوکنفرانس را بر یکی از این قرارها، یعنی قرار تأمین مورد بررسی قرار می‌دهیم.

همان‌گونه که ماده 132 ق.آ.د.ک ایران اعلام می‌دارد: «به منظور دسترسی به متهم و حضور به موقع وی، در موارد لزوم و جلوگیری از فرار یا پنهان شدن یا تبانی با دیگری، قاضی مکلف است پس از تفهیم اتهام به وی یکی از قرارهای تأمین کیفری زیر را صادر کند...». همان‌طور که ملاحظه می‌شود اولاً تشخیص مواردی مثل لزوم جلوگیری از فرار یا پنهان شدن یا تبانی، مصادیقی هستند که نیاز به حضور فیزیکی متهم دارند؛ زیرا به حالات متهم بستگی دارند ثانیاً همان‌طور که در ذیل ماده، انواع قرارها اعم از وثیقه یا بازداشت تعیین گردیده، صدور هر کدام از این موارد که برخی شدید و برخی خفیف هستند؛ (به عبارتی برخی، فرد را آزاد نموده و برخی آزادی او را محدود می‌کنند) بستگی به این دارد که متهم چه شخصیتی دارد و آیا فرضاً ملتزم به این می‌گردد که در روز محاکمه حاضر گردد. تشخیص این موارد نیز یک امر کیفی است و نیاز به حضور فیزیکی دارد. ماده 134 می‌گوید: «تأمین باید با اهمیت جرم و شدت مجازات و دلایل و اسباب اتهام و احتمال فرار متهم و از بین رفتن آثار جرم و سابقه متهم و وضعیت مزاج و سن و حیثیت او متناسب باشد». واژه وضعیت مزاج کاملاً گویای مطلبی است که بیان شد و این ماده با صراحت بیشتری مطلبی را که در توضیح ماده 132 گفتیم؛ تکرار می‌کند. از نظر حقوق ایران و نه صرفاً فقه «وقتی می‌توان از متهم تأمین گرفت که دلیل و قرینه کافی بر ارتکاب بزه و انتساب آن به شخص مورد تعقیب وجود داشته باشد والا باید از آن صرف‌نظر گردد؛ زیرا وقتی برای احضار متهم باید به اندازه کافی دلیل وجود داشته باشد، برای اخذ تأمین به طریق اولی باید دلیل کافی در دست داشته باشیم. بنابراین در صورت وجود دلیل کافی باید بررسی شود که آیا صدور قرار تأمین اجباری است یا نه؟» (آخوندی، 1369: 142) یکی از «دلایل» نیز می‌تواند قوت یا ضعف کلماتی باشد که متهم در دفاع از خود می‌گوید و به همین نحو جزئیات رفتاری متهم که بررسی شد، همه می‌توانند صدق یا کذب اظهارات وی را

تایید کنند و به عنوان اماره‌ای برای تأثیر گذاری بر ذهن قاضی مورد استفاده قرار بگیرند و در نهایت قاضی را مجاب کنند که آیا با این اوضاع، دلایل کافی برای ارتکاب جرم از ناحیه متهم وجود دارد یا نه. از طرف دیگر همان‌گونه که همه ما در زندگی شخصی خود نیز تجربه کرده‌ایم، برخی موضوعات مهم را از طریق تلفن و یا فناوریهای این‌چنینی نمی‌توانیم به مباحثه بگذاریم و نیاز به ارتباط حضوری با فرد مخاطب داریم؛ همین مسأله در مورد متهم نیز صادق است و فناوری مانع است تا با آزادی کامل بتواند دلایلی را بیاورد که بی‌گناه بوده و نباید در مورد او بازداشت صادر شود. فرضاً حتی ایما و اشارات صورتی متهم و حسی که در مواجهه حضوری می‌تواند به قاضی منتقل کند، در ویدئوکنفرانس با نقص همراه است.

از طرفی وی به راحتی می‌تواند در حضور فیزیکی با دوستان و خانواده خود که در دادگاه هستند رایزنی کند و آنها به نوعی به همراه وکیل، قاضی را مجاب کنند که متهم حتماً در جلسات دادگاه حاضر می‌شود و آنها حاضرند تضمین‌هایی را بپردازند تا متهم بازداشت نشود که این امر نیز نیاز به حضور فیزیکی دارد یا حداقل اینکه اگر حضور فیزیکی نباشد؛ انجام چنین کارهایی سخت می‌شود. (بون پولین، 2007: 1147)

از نظر فقهی ممنوعیتی راجع به گرفتن وثیقه وجود ندارد، ولی باید توجه داشت که مستند به روایات مختلفی، قرار بازداشت در مورد متهم نمی‌توان صادر کرد، جز در مورد دعوی قتل عمد. از جمله صاحب جواهر می‌گوید: «ظاهر روایات، اختصاص به اتهام قتل دارد و در مورد جراحات این حکم اجرا نمی‌شود؛ پس از آنجایی که این مسأله خلاف اصل است لازم است که به مورد خود روایات عمل شود». (جواهر الکلام، 1398: 276)

3.2. تصمیم در مورد اقرار متهم

ممکن است که متهم در هر یک از مراحل دادرسی اقرار به جرم^{۱۰} ارتكبابی بنماید. در نظام کامن لا، اقرار متهم در جرایم جنحه‌ای می‌تواند بدون حضور وکیل باشد ولی در جنایات حتماً باید وکیل همراه او باشد. در هر حال حتی در جرایم جنحه‌ای نیز (جنحه‌های منتهی به حبس) متهم حق مشاوره با وکیل را قبل از پذیرش اتهام دارد. علت این حساسیت در حضور وکیل نیز از این جهت است که وکیل باید مطمئن شود تا «اقرار» تصمیم خود فرد است و نه اینکه بر اثر اجبار یا فشار بدست آمده است. با این اوصاف اگر محاکمه از طریق ویدئو کنفرانس باشد و وکیل در دادگاه حاضر باشد، امکان اینکه وکیل از اجبار مقامات زندان در اخذ اقرار از متهم، آگاه شود؛ وجود ندارد مگر اینکه قائل شویم وکیل می‌تواند در هنگام اقرار، به همراه متهم در زندان حاضر باشد که موضوع مباحث آتی است. اما این ایراد همچنان در مورد مقامات دادگاه باقی است. به عبارتی دیگر اگر متهم از طریق ویدئو کنفرانس، اقرار کند؛ قاضی پرونده چگونه متوجه می‌شود که اقرار او تحت فشار نبوده است؟ از طرفی قاضی باید قبل از اقرار مطمئن شود که متهم از ماهیت اتهام و مجازات مربوطه آگاه است و رسیدن قاضی به این اطمینان، در ویدئو کنفرانس مشکل خواهد بود. (بون پولین، 2007: 1150-1151)

با وجود تمام این ایرادات بود که عده‌ای طرح یک دادرسی مجازی اختیاری را دادند به این معنا که طرفین دعوا حق دارند در یک مدتی از پذیرش رسیدگی الکترونیکی امتناع کنند در غیر این صورت، رسیدگی آنها الکترونیکی خواهد بود که البته این ضرب الأجل در دادگاه مجازی میشیگان به مدت 14 روز تعیین شد و اجرا نیز گردید. (پونته، 2003: 61)

البته نظام قضایی آمریکا حتی با فرض اجباری بودن دادرسی الکترونیک؛ سعی در رفع ایرادات مرتبط با اقرار از راه دور پرداخته است. در برخی پرونده‌ها^{۱۱} که متهم از راه دور اقرار نموده، بدون اینکه قادر باشد با وکیل خود مشورت کند؛ دادگاه تجدیدنظر رای را نقض نموده است. از طرفی در برخی مراحل دادرسی از جمله «احضار

مقدماتی»،^{۱۲} حق مجدد متهم برای پذیرش یا عدم پذیرش اتهام در مرحله‌ی محاکمه^{۱۳} وجود دارد؛ حتی اگر در مرحله‌ی احضار مقدماتی اقرار به جرم نموده باشد. (بون پولین، 2007: 152) البته این راه حل‌ها نمی‌تواند به طور کامل مشکل را رفع کند و باید به حل مشکل به نحو دقیق‌تری، اهتمام نمود.

در حقوق ایران به موجب اصل 36، شکنجه برای اخذ اقرار، سوگند یا شهادت ممنوع است و چنین اقرار، سوگند یا شهادتی اعتبار ندارد و ضمانت اجرای اصل مذکور، در ماده 578 ق.م.ا آمده است. با این وصف اگر احتمال این وجود داشته باشد که به مانند حقوق آمریکا به کارگیری دادرسی الکترونیک در این بعد منجر به اقرار همراه با شکنجه باشد، همان ایرادات در اینجا نیز قابل طرح است. از طرف دیگر در حقوق ایران نیز به موجب ماده 192 ق.آ.د.ک تفهیم اتهام، ضروری است و قانع شدن قاضی در اینکه متهم به درستی از موضوع اتهام (قبل از اقرار) آگاه است همانند آنچه حقوق دانان آمریکایی^{۱۴} در مورد نظام دادرسی خود گفته‌اند در ایران نیز ضروری است؛ امری که با وجود ویدئوکنفرانس با مشکل مواجه است. از نظر فقهی نیز شکنجه ممنوع بوده و انجام آن برای اقرار به جرم صحیح نیست؛ همچنان که در صحیح حلی از امام صادق (ع) نقل شده که پیامبر اکرم فرمودند: «سرکش‌ترین مردم بر خدا کسی است که به کشتن کسی که قاتل او نیست اقدام کند و کسی را که او را نزنده است بزند». (الکافی، 1367: 247)

3.3. رعایت اصل فردی کردن در مرحله تعیین مجازات^{۱۵}

در مرحله‌ی تعیین مجازات موضوعاتی مانند تشدید، تخفیف، تعلیق، آزادی مشروط، تبدیل و مانند آن مطرح است. به عبارت دیگر، اصل فردی کردن مجازاتها مستلزم این است که قاضی بتواند با توجه به نوع شخصیت متهم، برای او مجازاتی متناسب را تعیین کند. گاهی مجرم دارای حالات خطرناکی است که باید حداکثر مجازات برای او اعمال گردد. گاهی نیز به جهت شخصیت اخلاقی وی، لازم است تا

ملایمت نسبت به او اعمال گردد. در برخی موارد نیز مجازات مقرر در قانون با روحیات متهم همخوانی ندارد و برای اصلاح بهتر او باید مجازات از نوع دیگر در نظر گرفته شود (تبدیل). همه این موارد مستلزم این است که قاضی به طور حضوری با متهم تماس برقرار کند تا وضعیت جسمی، روحی و شخصیت اخلاقی او را بیشتر مورد بررسی قرار دهد. در نتیجه ویدئوکنفرانس این امکان را از قاضی می‌گیرد و قدرت سنجش او را کاهش می‌دهد.

در حقوق ایران نیز به کارگیری تخفیف، تعلیق، تبدیل، آزادی مشروط و بسیاری مفاهیم دیگر مستلزم آگاهی قاضی از روحیات متهم است. برای مثال ماده 22 می‌گوید: «دادگاه می‌تواند در صورت احراز جهات مخففه، مجازات تعزیری و یا بازداندۀ را تخفیف دهد و یا تبدیل به مجازات از نوع دیگری نماید که مناسب‌تر به حال متهم باشد، جهات مخففه عبارتند از: ... 5. وضع خاص متهم یا سابقه او...». شاید برای فهمیدن این «وضع خاص» دیدن چهره و وضع ظاهری متهم از نزدیک ضروری باشد. حقوق دانان کیفری نیز در این مورد موقعیت فردی و اجتماعی و اینکه فرد احساس ندامت داشته یا نه و در برخی موارد بررسی آشنایی یا جهل متهم را به قوانین در احراز شرط 5 موثر دانسته‌اند. (گلدوزیان، 1377: 385)

البته یک مرحله قبل از تعیین مجازات مرحله تصمیم به براءت یا محکومیت است که در آن نظام حاکم بر «دلایل» از اهمیت خاصی برخوردار است. همان‌گونه که گفته شد، سه نوع نظام دلایل وجود دارد. دلایل مادی، دلایل معنوی، دلایل ترکیبی (کاتوزیان، 1380: 27) از مواردی که در حقوق ایران، سیستم دلایل معنوی پذیرفته شده است، ماده 194 ق.آ.د.ک است: «هرگاه متهم اقرار به ارتکاب جرمی نماید و اقرار او صریح و موجب هیچ‌گونه شک و شبهه‌ای نباشد و قرائن و امارات نیز مؤید این معنی باشند، دادگاه مبادرت به صدور رأی می‌نماید و در صورت انکار یا سکوت متهم یا وجود تردید در اقرار یا تعارض با ادله دیگر، دادگاه شروع به تحقیق از شهود و مطلعین و متهم نموده و به ادله دیگر نیز رسیدگی می‌نماید». به موجب این ماده اگر

متهمی اقرار به قتل نماید، صرف اقرار نمی‌تواند موجب صدور حکم محکومیت باشد، بلکه می‌بایست علاوه بر اقرار که یک دلیل قانونی است، قاضی نیز به اقناع وجدانی برسد. با وجود ویدئوکنفرانس چگونه قاضی می‌تواند به ارزیابی دقیق متهم پردازد و از نوع رفتار متهم متوجه شود که او راست می‌گوید یا نه؟ با این وصف وجود دادرسی مجازی مانع رساندن قاضی به اقناع است و عدالت مجازی^{۱۶} مورد نظر محقق نمی‌گردد. گاهی نیز دروغگویی متهم می‌تواند به عنوان یک اماره علیه او مورد استفاده قرار گیرد (قرجه‌لو، 1386: 155). که فهمیدن این امر (دیدن رفتار ظاهری متهم که حاکی از استرس یا تسلط بر موضوع است) نیز مستلزم مواجهه حضوری قاضی و متهم است.

4. ویدئو کنفرانس و اصول دادرسی

مهمترین اصولی که در حقوق دفاعی متهم قرار می‌گیرند عبارتند از؛ حق داشتن وکیل، حق سکوت، حق تفهیم اتهام، حق اخذ آخرین دفاع، حق مواجهه. از میان این اصول دو مورد از آنها (که مرتبط با بحث این مقاله است) یعنی «حق داشتن وکیل» و «حق مواجهه» مورد بررسی قرار می‌گیرند. در واقع در اینجا فارغ از این که نبودن متهم در محیط دادگاه چه تأثیری بر خود متهم یا قاضی دارد؛ به طور خاص به این موضوع پرداخته می‌شود که دادرسی اکترونیک به چه میزان با اصول دادرسی (اصول دادرسی در مفهوم حقوق دفاعی متهم) هم‌خوانی دارد؟

4.1. اصل مواجهه شاهد و متهم

منظور از مواجهه همچنان که ذیلاً نیز خواهد آمد این است که از نظر علم روانشناسی دیدن چهره شاهد توسط متهم از نزدیک دارای آثاری است از جمله اینکه به راحتی می‌توان استرس روانی شاهد، حرکات صورت، حرکات دست، لرزش صدا و مانند آن را به وضوح مشاهده نمود و احتمال دروغ یا صدق حرف‌های شاهد را فهمید.

این امر در شهادت، با حضور فیزیکی بیشتر محقق است. مواجهه شاهد و متهم به عنوان یک اصل است که مفهوم شاکی در حقوق رومی - ژرمنی بعدها به شاهد نیز تسری پیدا کرد. (فریدمن، 2002: 697)

4.1.1. تعریف مفهوم: مواجهه از نظر لغوی یعنی اینکه دو نفر یکدیگر را ببینند؛ اما امکان مجازی بودن آن، خود جای بحث دارد. مهمترین نوع مواجهه همان مواجهه متهم و شاهد است که در قوانین مختلف کشورها از جمله در قانون اساسی آمریکا (بدون اینکه ذکری از مواجهه فیزیکی باشد) به آن اشاره شده و به جهت اینکه سایر انواع مواجهه به طور ضمنی در بحث حضور فیزیکی یا مجازی متهم در دادرسی اشاره شد، در اینجا تمرکز بیشتر بر نوع اخیر مواجهه خواهد بود.

4.2. شهادت مجازی و مواجهه

به موجب قانون اساسی آمریکا^{۱۷} یکی از اصول دادرسی، رعایت شرط مواجهه شاهد و متهم است. این شرط در قوانین عادی آمریکا تفسیر شده که لزوماً در برخی از موارد استثنایی، مواجهه فیزیکی نیاز نیست. به موجب قاعده 15 آیین دادرسی فدرال^{۱۸}، بحث شده که اصل بر شهادت حضوری است جز در موارد استثنایی که این موارد استثنایی نیز در پرونده‌های مختلف بررسی شده است. برای مثال در پرونده‌ای^{۱۹} که قرار بود یک طفل مورد تجاوز جنسی، علیه متهم شهادت دهد؛ به دلیل امکان فشار روانی وارده بر او در هنگام شهادت فیزیکی، در مورد او شهادت کنفرانسی مطرح شد. (رچا، 2006: 372) مقاله حاضر در مورد وضعیتی است که «متهم» حضور فیزیکی ندارد ولی چون به هر حال چه متهم در دادگاه حضور نداشته باشد و چه شاهد، ایراد عدم مواجهه مطرح می‌شود، ما «شرط مواجهه» را بررسی می‌کنیم.

4.3. هدف از مواجهه

در مواجهه اصولاً دو هدف تعقیب می‌گردد که البته اهداف فرعی دیگری نیز ممکن است در کنار آنها وجود داشته باشد. هدف اول از مواجهه شاهد و متهم این است که متهم به راحتی بتواند شاهد را مورد سؤالات متقابل^{۲۰} قرار دهد. هدف دوم نیز این است که با دیدن چهره به چهره یکدیگر، احتمال دروغ کاهش یابد. به عبارت دیگر شهادی که بدون حضور متهم شهادت می‌دهد؛ شاید راحت‌تر بتواند واقعیات را انکار کند و حقایق را کتمان نماید ولی با حضور وی (متهم) تأثیر روانی دیدن چهره متهم، شاید شاهد را از این کار باز بدارد. با این اوصاف این سؤال مطرح است که آیا با وجود حضور متهم در زندان، این دو هدف تأمین می‌گردد یا خیر.^{۲۱}

4.4. تحلیل موضوع

همان‌گونه که بیان شد دو هدف در بررسی مواجهه وجود دارد؛ مورد اول سؤالات متقابل و دیگری مواجهه به قصد رویارویی روانی متهم و شاهد است که ذیلاً می‌آید.

4.4.1. مواضعه و گفتگوی طرفین^{۲۲}: این اصطلاحی است که در ماده 130 قانون آیین دادرسی کیفری مصوب سال 78 به کار رفته: «از متهمین جز در مورد مواجهه، به صورت انفرادی بازجویی به عمل می‌آید و نباید با همدیگر وارد در گفتگو و مواضعه شوند. رعایت موازین شرعی در مورد متهمین زن ضروری می‌باشد». شبیه به این اصطلاح در حقوق آمریکا بحث «سؤالات متقابل» است. سؤالات متقابل دو حالت دارد. در یک حالت متهم و یا وکیل او از شاهد دادستانی، سؤالاتی را می‌نمایند؛ یعنی زمانی که شاهد مطالب خود را گفت؛ طرف مقابل این حق را دارد که با طرح سؤالاتی صحت و سقم حرف‌های شاهد را متوجه شود. به عبارتی دیگر در این حالت با درگیر کردن شاهد در پاره‌ای از سؤالات، تناقضات صحبت‌های او آشکار می‌شود. در مقابل دادستان نیز می‌تواند بعد از اینکه شاهد متهم، شهادت داد؛ سؤالاتی را از او بپرسد. آنچه مطرح می‌شود این است که آیا متهم در ویدئو کنفرانس به راحتی می‌تواند سؤالات خود را

بیرسد. در اینجا باید قائل به تفکیک شد. در صورتی که متهم دارای وکیل باشد و وکیل او نیز در دادگاه حضور فیزیکی داشته باشد (نه اینکه در زندان به همراه او باشد)، این مشکل تا حد بیشتری حل می‌شود؛ ولی در صورت عدم حضور وکیل در دادگاه؛ این مشکل باقی است. پاسخ به این معضل پیشتر در بحث شرکت متهم در دادرسی آمد. عده‌ای همین مشکل را در مورد شهادت مجازی طرح نموده‌اند؛ به این معنا که در شهادت مجازی نیز چون تصویر و صدای متهم با وقفه و کیفیت کمتر پخش می‌شود؛ امکان انجام سؤالات متقابل توسط وکیل متهم با مشکل مواجه است. (فریدمن، 2002: 702) در مورد رسیدگی مجازی به اتهام نیز همین ایراد برای متهمی که در زندان حضور دارد وجود دارد.^{۳۳}

4.2.2. مشاهده‌ی حالات روانی و رفتاری شاهد: در وضعی که شهادت به طور مجازی صورت می‌گیرد؛ همین ایراد در مورد دیدن حالات روانی و رفتاری شاهد توسط مقامات دادگاه قابل طرح است. به عبارت دیگر وقتی شاهد به طور مجازی شهادت می‌دهد؛ فشار روانی بر روی او کمتر است و اگر بخواهد دروغ بگوید، راحت‌تر این کار را انجام می‌دهد؛ زیرا قضاوت و هیأت منصفه، متهم را به طور چهره به چهره نمی‌بینند تا آنها از نظر روانی بر او غالب شوند. (السون، 2007: 1677) زمانی که شاهد در دادگاه حضور فیزیکی دارد و متهم در زندان است؛ ایراد مذکور در مقابل هیأت منصفه و قاضی رفع شده (یعنی تأثیر روانی دیدن چهره به چهره قاضی و شاهد به جای خود باقی است) ولی به دلیل عدم حضور فیزیکی متهم در دادگاه همچنان احتمال دروغگویی شاهد وجود دارد؛ زیرا همان‌گونه که گفته شد؛ برخورد چهره به چهره تأثیر روانی بیشتری به وجود می‌آورد.

اصولاً مواجهه در دو مرحله دادرسی قابلیت طرح دارد. در مرحله اول مواجهه در تحقیقات مقدماتی است که بهتر است جز در موارد ضروری از مواجهه جلوگیری شود، زیرا چه بسا باعث تبانی شاهد با یکدیگر یا شهود و متهم می‌شود. ماده 151 قانون

آیین دادرسی کیفری در این باره می‌گوید: «قاضی از هر یک از شهود و مطلعین جداگانه و بدون حضور متهم، تحقیق می‌نماید و اظهاراتشان را نوشته، به امضاء یا اثر انگشت آنان می‌رساند. تحقیق مجدد و مواجهه آنان در صورت ضرورت بلامانع است». در لایحه آیین دادرسی کیفری نیز تغییر اساسی در این مفهوم دیده نمی‌شود. این موضوع در لایحه در سه ماده ذکر شده است. در ماده 31-125 آمده: «بازپرس جز در صورت مواجهه حضوری، از متهمان به نحو انفرادی تحقیق می‌کند». این ماده تکرار ماده 130-125 نیز آمده: «بازپرس از هر یک از شهود و مطلعان جداگانه و بدون حضور متهم تحقیق می‌کند. تحقیق مجدد از شهود و مطلعان یا مواجهه آنها در صورت اختلاف بین اظهاراتشان و یا در موارد ضرورت بلامانع است. جهت ضرورت در صورت مجلس قید می‌شود».

در مرحله دوم دادرسی که رسیدگی و صدور حکم است نیز می‌توان مواجهه را مطرح نمود منتهی در اینجا بنا به اهدافی که از نظر روانشناسی و حقوقی گفته شد، با بحث الزامی بودن مواجهه روبرو هستیم. ولی متأسفانه مقنن ایرانی این مسأله را در این مرحله به سکوت گذاشته و الزامی به حضور چهره به چهره متهم و شاهد در هنگامی که شاهد شهادت می‌دهد، نیست. با این اوصاف اگر زمانی در نظام قضایی ایران، مسأله شهادت الکترونیکی یا رسیدگی مجازی به اتهام مطرح گردد و بحثی در فصل دادرسی و صدور حکم راجع به الزامی بودن مواجهه نیامده باشد، هیچ منعی برای استفاده از شهادت الکترونیکی یا رسیدگی مجازی به اتهام نخواهد بود، زیرا شرط مواجهه ضروری نیست؛ البته همان‌گونه که بیان شد پذیرش بی قید و شرط شهادت الکترونیکی یا رسیدگی مجازی به اتهام نتایج خوبی نخواهد داشت.

4.3. حق داشتن وکیل

از جمله حقوقی که در یک دادرسی منصفانه مطرح است؛ حق داشتن وکیل است. حق داشتن وکیل حقی نیست که صرفاً به داشتن وکیل ختم شود. داشتن وکیل مستلزم این است که وکیل بتواند به درستی از شخص دفاع کند. مسأله در اینجا احتمال آسیبی است که ویدئو کنفرانس به دفاع مطلوب وکیل از متهم، وارد می‌آورد.

4.3.1. روش کلاسیک و معمول: در این روش وکیل در دادگاه قرار دارد و متهم نیز در زندان است و از طریق ویدئوکنفرانس با یکدیگر ارتباط برقرار می‌نمایند. بسیاری از ایراداتی که تاکنون ذکر شد در اینجا نیز صدق می‌کند. برای مثال وکیل نمی‌تواند حالات و وضعیت روانی متهم را به درستی درک کند و احتمالاً دلگرمی و اعتماد به نفس لازم را با ایماء و اشاره یا حتی گفتن کلامی به او بدهد. همچنین اگر متهم در حال انجام حرکات نادرست باشد که باعث تأثیر منفی بر ذهن دادگاه می‌شود؛ نمی‌تواند به او تذکر بدهد. (بون پولین، 2007: 1130) میزان ایرادات در این روش می‌تواند صرفاً کاهش پیدا کند و نه اینکه از بین برود و این کاهش نیز نیاز به امکانات فنی وسیع دارد که همه دادگاه‌ها از آن بهره‌مند نیستند. معمولاً یک خط تلفن که از ارتباط ویدئویی منشعب است، برای ارتباط متهم و وکیل فراهم می‌گردد. (همان، 1129). مهمترین ایرادی که در این روش وجود دارد این است که اگر متهم تحت فشار مسئولین زندان باشد، وکیل نمی‌تواند متوجه شود و اگر اقراری بنماید که به جهت تهدید موجود در زندان انجام گرفته، وکیل از درک آن معذور است. از حق داشتن وکیل چهار حق دیگر نیز منشعب است که توجه به آنها نیز ضروری است: 1. حق نصب وکیل 2. حق داشتن وکیل با کفایت^{۲۴} 3. حق داشتن وکیل برای تجدید نظر^۴. 4. حق رد وکیل^{۲۵} و^{۲۶} از میان این حقوق «حق داشتن وکیل با کفایت» از اهمیت بیشتری برخوردار است؛ زیرا اگر برای متهم وکیل تعیین گردد ولی وی توانایی دفاع نداشته باشد به مانند این است که این حق (حق داشتن وکیل) رعایت نشده است.

4.3.2. حضور وکیل در زندان به همراه متهم: در این روش ایراداتی که در روش قبل وجود داشت؛ وجود ندارد ولی خود دارای معایبی است که در ادامه می‌آید. از جمله ایرادات این است که متهم دارای شهودی است که قرار است به نفع او شهادت دهند، حال اگر وکیل در دادگاه نباشد، نمی‌تواند آخرین توصیه‌ها را به آنها برای نحوه بیان شهادت، بنماید. از طرف دیگر چون وکیل در فضای دادگاه قرار ندارد اولاً به درستی نمی‌داند که دقیقاً چه زمانی به نفع متهم وارد گفتگو شود، ثانیاً نسبت به دادستان که در دادگاه حضور فیزیکی دارد از لحاظ تأثیرگذاری بر ذهن قاضی، دارای موقعیت ضعیف‌تری است. (بون پولین، 2007: 1131)

علاوه بر داشتن وکیل با کفایت که پیش‌تر گفته شد، دیوان عالی آمریکا در پرونده‌ای²⁷ رأی داد که وکیل باید کمک شایسته و کافی برای دفاع از متهم بنماید و اگر نه اگر وکیل اخذ شده برای متهم به طور شایسته‌ای از او دفاع نکند، حکم محکومیت متهم نقض خواهد شد. (ریهل، 2004: 1027)

به این ترتیب با وجود ویدئوکنفرانس و ایراد ذکر شده به طور خود به خود، ایراد مطرح شده توسط دیوان عالی پیش می‌آید؛ زیرا وکیل امکان دفاع شایسته را نه به جهت اهمال خود، بلکه به جهت حاکم بودن ویدئو کنفرانس بر دادرسی، از دست می‌دهد.

از نظر فقهای اسلام اعم از شیعه و سنی وکالت در همه امور جز در مواردی که مباشرت در آنها شرط است، مجاز دانسته شده است. (طوسی، 1351:360؛ نجفی، 1398:377) شیخ طوسی در این باره می‌گوید: «وکیل گرفتن در دعوا صحیح است و هر عملی که بتوان با نایب گرفتن آن را انجام داد؛ قابل وکالت است». (المبسوط، 1351:360). با این وضع و اهمیتی که در فقه برای وکالت قایل هستند و احادیثی که در این زمینه وجود دارد اگر این حق به نوعی با خدشه مواجه شود و مسائلی مانند دادرسی الکترونیک، مانع اعمال این حق شوند از نظر شریعت اسلام نیز ایرادات مطرح شده وارد خواهد بود. پس باید به نحوی عمل کرد که در عین به

کارگیری فناوری‌های جدید، بتوان حقوق متهم را نیز ملحوظ دانست. از نظر حقوق ایران نیز به موجب ماده 186 ق.آ.د.ک: «متهم می‌تواند از دادگاه تقاضا کند وکیل برای او تعیین نماید، چنانچه دادگاه تشخیص دهد متهم توانائی انتخاب وکیل را ندارد از بین وکلای حوزه قضائی و در صورت عدم امکان از نزدیکترین حوزه مجاور وکیل برای متهم تعیین خواهد نمود...». این حق در برخی از موارد با تکلیف دادگاه همراه است و در آن اختیاری برای متهم نیست از جمله در تبصره 1 این ماده آمده: «در جرائمی که مجازات آن به حسب قانون، قصاص نفس، اعدام، رجم و حبس ابد است چنانچه متهم شخصاً وکیل معرفی ننماید تعیین وکیل تسخیری برای او الزامی است...» و همان‌طور که برخی از حقوقدانان گفته‌اند در حقوق ایران، دادگاه‌ها بدون اینکه استثنایی وجود داشته باشد، مکلف به پذیرش وکلا اعم از تعیینی و تسخیری هستند ولی همین دادگاه‌ها جز در موارد مذکور در تبصره 1 ماده 186 آنهم نه در جرایم منافی عفت، در سایر موارد الزامی به تعیین وکیل تسخیری ندارند. (آشوری، 1376: 166-160) به غیر از مطلب عنوان شده توسط این نویسنده، باید یادآور شد که حق داشتن وکیل به طور ضمنی به معنی حق حضور فیزیکی وکیل در کنار متهم است و در صورتی که رسیدگی مجازی به اتهام مانع این امر باشد همان ایراداتی که در حقوق آمریکا مطرح شده در ایران نیز مطرح خواهد شد.

4.3.4. روش ترکیبی و تکمیلی: در این روش یک وکیل به طور فیزیکی در دادگاه و وکیل دیگر در زندان حضور پیدا می‌کند. در این میان افزایش یا کاهش دفاع شایسته از متهم بستگی به ارتباط این دو دارد. ایرادات روشهای قبل تا حد زیادی مرتفع می‌شود؛ ولی دارای ایراداتی است که مهمترین آنها هزینه بر بودن آن برای متهم است. از طرف دیگر همان‌گونه که گفته شد این دو وکیل باید در ایجاد ارتباط با یکدیگر توانمند باشند و اگر نه ممکن است دچار تناقضاتی شوند. (بون پولین، 2007: 1133) در حقوق ایران نیز به موجب ماده 185 ق.آ.د.ک محدودیتی از نظر داشتن تعداد وکیل در دعاوی

کیفری وجود ندارد پس اگر فرد توانایی مالی کافی داشته باشد این روش نسبت به روشهای دیگر کم‌عیب‌تر است.

5. نتیجه‌گیری

مفهوم دادرسی الکترونیک موضوعی است که خوب یا بد با توجه به ورود فناوری در همه عرصه‌ها در مفاهیم حقوقی نیز وارد شده است. این مفهوم دارای آثار مفیدی است که از جمله آنها صرفه‌جویی در وقت و هزینه است. در مقابل اصول دادرسی همانند شرط مواجهه و انجام دادرسی عادلانه نیازمند این است که متهم و شاهد در دادگاه حضور فیزیکی داشته باشند. در این تقابل راه‌حلهایی مطرح شده که همگی تا آن حدی قابل اعمال هستند که حقوق دفاعی متهم از جمله حق داشتن وکیل؛ حق مواجهه و .. ضایع نشوند. شاید بتوان در مورد شهادت الکترونیکی بخصوص در کشوری مثل آمریکا که توریستی است و خیلی جرایم در منظر افراد خارجی اتفاق می‌افتد و متعاقباً آنها کشور را ترک می‌کنند و نیاز به شهادت آنها از راه دور است، این امر را توجیه نمود ولی در خصوص رسیدگی به جرایم متهم (از راه دور) دلایل توجیهی این امر از قوت بالایی برخوردار نیستند. البته شاید بتوان در سطح بسیار محدودی آنها را در جرایم کم‌اهمیت با رعایت شرایطی که ذکر شد این مسأله را به کار گرفت؛ ولی استفاده از آن نباید تعمیم یافته و در تمام موارد توسعه یابد. حقوق ایران نیز با توجه به مطالبی که عنوان شد می‌تواند از تجربیات رویه‌ای حقوق آمریکا استفاده نماید و راه‌های طی شده توسط آن نظام قضایی را مجدداً طی نکند و در قانون نویسی‌های آتی این مسأله را در نظر بگیرد.

پی‌نوشت‌ها

1. Virtual Proceeding
2. Plea Bargaining
3. Cross Examination.

4. Guilty Pleas

5. Information Management

۶. از جمله این سایتها و کتابخانه های مجازی می توان به سایت Westlaw, Heinonline.Org و ... اشاره کرد.

۷. در این عنوان با استفاده از همان امکاناتی که در شهادت کنفرانسی گفته خواهد شد به دعوای متهم رسیدگی می شود. یعنی بنا به دلایلی امکان حضور متهم در دادگاه نیست به همین منظور، متهم به طور مجازی از طریق صفحه ی نمایشگر در دادگاه حاضر می شود؛ در حالی که به طور فیزیکی در زندان حضور دارد.

در منابع حقوقی هر دو عنوان (شهادت کنفرانسی و رسیدگی به اتهام کنفرانسی) تحت قالب ویدئو کنفرانس مطرح شده اند که به طور دقیق تر یکی «شهادت از راه دور»^۷ و دیگری «رسیدگی به اتهام متهم، از راه دور»^۸ نامیده می شوند. برخی نویسندگان بحث را جزئی تر نیز نموده اند و رسیدگی به اتهامات مهاجرین را به طور خاص از رسیدگی به اتهامات همه افراد (از راه دور) جدا کرده اند. برای مثال اینکه آیا می توان جرایم انجام گرفته توسط مهاجرین را از راه دور بررسی نمود و حکم اخراج آنها را غیر حضوری صادر نمود؛ خود موضوع جداگانه ای است. (Haas, Aron, **Videoconferencing in Immigration Proceeding, Vol 5, Pierce Law Review, 2006-2007/60**)

8. Nonverbal Cue

9. Body Language

10. Guilty Pleas

11. Seymour v. State

12. Preliminary Arraignment

13. Trial

۱۴. باید توجه داشت آنچه که در نظام حقوقی آمریکا مورد بررسی و تحلیل حقوقدانان آن کشور قرار می گیرد، مبتنی بر سوابق قوی است که این نظام حقوقی در این زمینه دارد که می توان به برخی از آن اشاره کرد. برای اولین بار در سال 1972 روش کنفرانس ویدئویی برای جلسه تعیین قرار در دادگاه ایلینوز مطرح شد. متعاقباً دادگاه فیلادلفیا روش تلویزیون مدار بسته را در سال 1974 برای جلسه مقدماتی دادگاه به کار گرفت. دادگاه فلوریدا در سال 1983 این روش را برای جرایم جنحه ای به کار برد. (Haas, Aron, **Videoconferencing in Immigration Proceeding, Vol 5, Pierce Law Review, 2006-2007/62**)

اولین قوانین مرتبط با این امر نیز در سال 1995 با تصویب قانون اصلاح دعوای مرتبط با حبس مطرح گشت. به موجب این قانون امکان طرح دعوای افراد زندانی (بازداشتی) از طریق تلفن، ویدئو

کنفرانس یا سایر فناوری‌ها، بدون انتقال فرد از زندان به دادگاه عنوان شد. در سال 1996 امکان طرح ویدئو کنفرانس در دعاوی مدنی به میان آمد. در سال 2001 قانونی وضع شد تا امکان انجام ویدئو کنفرانس فقط در برخی جرایم وجود داشته باشد. (Treadway, Molly and Wiggins, Elizabeth, Videoconferencing in Criminal Proceedings: Legal and Empirical Issues and Direction for Research, Vol 28, Law and Policy, 2006/213) با ملاحظه این تاریخچه به قدمت و قوت این نظام حقوقی پی می‌بریم و اینکه آینده حقوق ایران در بحث دادرسی الکترونیک به ناچار تحت تاثیر تجربیات چنین کشورهایی باید باشد.

15. Sentencing

¹⁶. این اصطلاحی است که برخی نویسندگان به کار برده اند و معادل انگلیسی «Virtual Justice» است و منظور اینست که عدالت در یک محیط مجازی مانند حضور مجازی متهم در دادگاه از طریق ویدئو کنفرانس و مانند آن تحقق یابد. رک به:

Gertner, Nancy, **VideoConferencing: Learning Through Screens**, Vol 50, William and Mary Bill of Rights Journal, 2003 – 2004, p770

¹⁷. به موجب اصل 6 اصلاحی قانون اساسی ایالات متحده آمریکا (sixth amendment) رعایت شرط مواجهه ضروری است:

"In all Criminal Prosecutions, the Accused Shall Enjoy the Right...to be Confronted with the Witnesses Against him"

¹⁸. Rule 15 of the Federal Rules of Criminal Procedure

¹⁹. Maryland v. Gray

²⁰. توضیح این مفهوم متعاقباً خواهد آمد.

²¹. شرط مواجهه دارای آنچنان جزئیاتی است که در پرونده ای در دادگاههای آمریکا در مورد شهادت یک زن مسلمان دارای «روبند» این سوال مطرح شد که در صورت دادن شهادت از زیر «روبند» آیا شرط مواجهه نقض شده است. رک:

Brian, Murray, **Confronting Religion: Veiled Muslim Witnesses and the Confrontation Clause**, Vol 85, Notre Dame Law Review, 2009-2010, pp 1728-1729

²². ماده ۱۳۰ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب 1370-از متهمین جز در مورد مواجهه، به صورت انفرادی بازجویی به عمل می‌آید و نباید با همدیگر وارد در گفتگو و مواضعه شوند. رعایت موازین شرعی در مورد متهمین زن ضروری است.

²³. برخی نیز سه شرط را برای شهادت مجازی مطرح کرده اند؛ اول اینکه این شهادت باید استثنایی باشد. دوم اینکه در صورت در دسترس نبودن متهم، می‌توان شهادت مجازی را پذیرفت و در نهایت در

شهادت مجازی باید امکان رعایت سوالات مقابل وجود داشته باشد. (Rocha, Op Cit/393) مساله اخیر (رعایت سوالات متقابل) در مورد رسیدگی مجازی به اتهام نیز قابل طرح است و عدم رعایت آن به معنی نادیده گرفتن شرط مواجهه است.

²⁴. Right to Competent Counsel

²⁵. Right to Waive Counsel .

²⁶. اعمال برخی از این حقوق، با شرایطی همراه است. از جمله اینکه در حق رد وکیل انتخابی از سوی دادگاه، متهم باید به درستی بداند که انجام این کار چه عواقبی را برای او دارد که اصطلاحاً به آن استاندارد صلاحیت متهم در رد وکیل (Standard of Competence) می‌گویند. رک:

Bowen Poulin, Anne, Strengthening the Criminal Defendant,s Right to Counsel, Vol 28, Cardozo Law Review, 2006-2007, P 1277.

²⁷. Mcmann v. Richardson 1970.

منابع

الف. فارسی

آخوندی، محمد(1369). آئین دادرسی کیفری، جلد دوم، تهران:

انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

آشوری، محمد(1376). عدالت کیفری (مجموعه مقالات)، تهران:

انتشارات گنج دانش.

امیدی، جلیل(1383). دکتر آشوری و حقوق دفاعی متهم، علوم

جنایی (مجموعه مقالات در تجلیل از استاد دکتر محمد آشوری)،

تهران: انتشارات سمت.

قرجه‌لو، علیرضا(1386)، پایان‌نامه دکترای حقوق جزا و جرم‌شناسی

با موضوع امارات و قرائن در حقوق کیفری ایران و انگلیس به

راهنمایی دکتر حسین میرمحمدصادقی، تهران: دانشگاه شهید بهشتی.

گلدوزیان، ایرج (1377)، *بایسته‌های حقوق جزای عمومی*، تهران: نشر میزان.

ب. عربی

طوسی، محمدبن حسن (1351)، *المبسوط فی فقه الامامیه*، تحقیق: محمد باقر بهبودی: بی جا: مکتبه المرتضویه.

کلینی، محمدبن یعقوب (1367)، *الکافی*، تحقیق: علی اکبر غفاری، الطبعة الثالثة، طهران: دارالکتاب الاسلامیه.

نجفی، محمد حسن (1398)، *جواهر الکلام فی شرح شرائع الاسلام*، تحقیق: شیخ عباس قوچانی، الطبعة السادسة، طهران: دارالکتب الاسلامیه.

ج. لاتین

Argyle (1988), **Bodily communication**, 2nd edition: Published in USA, Methuen & co.LTD.31-122
Bowen Poulin, Anne (2006-2007)," Strenthening the Criminal Defendant,s Right to Counsel", **Cardozo Law Review**. Vol 28: 1110-1152

- Bowen Poulin, Anne (2003- 2004), "Criminal Justice and Videoconferencing Technology: Remote Defendant", **Tulane Law Review**. Vol 78: 151
- Brian, Murray (2009-2010), "confronting religion: veiled Muslim witnesses and the confrontation clause",**Notre dame law review**. vol 85: 1728-1729
- David Blanck, Peter (1985-1986), "The Appearance of Justice: Judges Verbal and Nonverbal Behavior in Criminal Jury Trials", **Stanford Law Review**. Vol 38: 89
- Friedman, Richard (2001- 2002),"Remote Testimony", **University of Michigan Journal of Law Reform**. Vol 35: 697
- Gertner, nancy (2003 – 2004), "Videoconferencing: Learning Through Screens", **William and Mary Bill of Rights Journal**, vol 12: 786
- Haas, Aron (2006-2007), "Videoconferencing in Immigration Proceeding", **Pierce Law Review** ,Vol 5: 70
- Lederer, Feredric (1998- 1999),"The Road to the Virtual Courtroom? A Consideration A Consideration of Today's - and Tomorrow's – High- Technology Courtroom", **south Carolina law review**. Vol 50: 801,803
- Levan, Elizabeth (1984), "Nonverbal Communication in the Courtroom: Attorney Beware", **Law & Psychology Review**. Vol 8: 91,92,94
- Olson, Christine (2007-2008), "Accusations from Abroad: Testimony of Unavailable Witnesses via Live Two-Way Videoconferencing does not Violate the Confrontation Clause of the Sixth Amendment", **University of California Davis Law Review**. Vol 41: 1677
- Ponte, Lucille (2002- 2003), "The Michigan Cyber Court: a Bold Experiment in the Development of the First Public Virtual Courthouse", **North Carolina Journal of Law & Technology**. Vol 4: 61

- Rocha, Michael (2006-2007), "Going too far in United States v. Yates: The Eleventh Circuit's Application of Maryland v. Craig to Tow-Way Videoconferencing", **Stetson Law Review**. Vol 36: 372
- Riehl, Ryan (2004), **Double Talking the Right to Counsel, Wayne Law Review**. Vol 50:1027
- Shoretz, Rochelle (1995), "Let the Record Show: Modifying Appellate Review Procedures for Errors of Prejudicial, Nonverbal Communication by Trial Judges", **Columbia Law Review**. Vol 95: 1273
- Treadway, Molly and Wiggins, Elizabeth (2006), "Videoconferencing in Criminal Proceedings: Legal and Empirical Issues and Direction for Research", **Law and Policy**. Vol 28: 215.